

OBSERVATION NOTES ON THE DISAPPEARANCE OF SOME TIMIS COUNTY OICONYMS WHICH WERE FORMED FROM APPELLATIVES

Gabriel Bărdășan

Lecturer, PhD, Western University of Timișoara

Abstract: The paper aims to analyse, the disappeared toponymy of the Timișcounty, focusing on the place names which, from an etymological point of view spring from common names. The study starts by making the theoretical distinction between appellative and oiconym while in the section dedicated to etymology, it explains the mechanism of denomination in the case of placenames from the Timișcounty targeted by this analysis. The linguistic material under scrutiny allows for a broader view on the denominating system of a certain period in a particular geographical region. The researched material indicates the mentions and the perimeter in which the topic names could be found.

Keywords: Timiș, toponyms, oiconyms, etymology, appellatives

O categorie aparte de nume topice o reprezintă *oiconimele* (< gr. *oikos* „casă” și *onyma* „nume”), acestea desemnând „obiectele geografice locuite de om în momentul actual sau la orice alt moment care trimite la timpul în care acestea au fost locuite”¹. Dintr-o perspectivă geografică, *oiconimele* grupează „nume de locuri populate, așadar așezări umane”².

Investigarea diacronică a numelor de localități dintr-un anumit areal geografic permite delimitarea a două categorii semnificative: *oiconimele actuale* și *oiconimele dispărute*. Evoluția lor trebuie corelată cu istoria societății, evident prin intermediul limbii, element psihosocial profund implicat în mecanismul dezvoltării societății³.

Schimbările produse în timp în învelișul socio-geografic al unui teritoriu afectează, în general, și toponimia. Dintre toate realitățile sociale cele mai expuse erodării sunt așezările umane și numele lor⁴. Ca atare, din ansamblul toponimelor sunt supuse aceluiași fenomen, în special, *oiconimele*. Comparativ cu alte nume topice (oronime sau hidronime), *oiconimele* sunt sub o influență mai puternică a administrației, a oficialităților, fapt ce explică fenomenul stratificării toponimice (genetice), întâlnit – pentru spațiul românesc și în diverse perioade – cu precădere în centrul și vestul țării (sub influența limbii oficiale a cancelariilor)⁵.

Excerptarea materialului toponimic din diverse resurse istorico-geografice regionale și locale certifică dispariția - în epoci diferite și din cauze variate - a numeroase *oiconime*, fie odată cu topicele denuminate (în principal, așezări umane), fie prin înlocuirea lor cu (sau înglobarea lor în) altele⁶. Astfel, delimităm în fondul toponimic românesc o categorie specială de nume, relevante din punct de vedere istoric: *oiconimele dispărute*.

¹Vasile Frățilă, *Din oiconimia Banatului*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Filologie”, XLV, 2007, p. 139.

²Ion Toma, *101 nume de locuri*, București, Humanitas, 2015, p. 61.

³*Ibidem*, p. 73.

⁴*Ibidem*, p. 48.

⁵*Geografie istorică și toponimie geografică*, în *Geografia României*, vol. II, București, EA, 1984, p. 71.

⁶Ion Toma, *op. cit.*, p. 50.

Într-un atare context, Banatul reprezintă o zonă geografică concludentă și cu potențial mare de exemplificare în ceea ce privește oiconimia dispărută, datorită numărului însemnat de nume de așezări urmane aflate în această situație, transcrise aproximativ în documentele maghiare ce oferă o imagine sugestivă a deformărilor suferite de toponime și a eforturilor cercetătorilor ca să reconstituie forma autentică⁷.

În procesul formării denominației toponimice numeroase nume de locuri (ca de altfel și celelalte nume proprii) s-au desprins din rândul apelativelor (numelor comune) în foarte multe cazuri⁸. Particularitatea semantică esențială a numelor proprii o reprezintă raportarea generală la un singur referent spre deosebire de apelative, care reduc multitudinea de obiecte concrete similare, prin clasare pe baza unor trăsături semantice comune, într-un proces de generalizare și abstractizare. Există tentința ca în cazul unora dintre nume topice provenite din apelative să se producă o demotivare, adică o pierdere a motivării relative, iar în cazul altora să se mențină motivarea semantică inițială⁹.

În lucrarea noastră ne propunem să ilustrăm, fără a fi exhaustivi, clasa oiconimelor dispărute printr-o orientare a analizei spre categoria celor care din punct de vedere etimologic trimit spre un apelativ. În acest sens, vom avea în vedere oiconimele dispărute din spațiul geografic al județului Timiș, materialul lingvistic fiind excerptat din *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I (1967), vol. II (1968) al lui C. Suci. Analiza toponimelor pornește de la explicația etimologică existentă în *Dicționarul toponimic al Banatului* (1984), pentru unele oiconime, și de la cea propusă în comunicări orale sau scrise de către profesorul Vasile Frățilă.

Menționăm faptul că această analiză este o mică parte dintr-o cercetare colectivă mai amplă a oiconimelor bănățene dispărute, inițiată și coordonată, la Timișoara, de profesorul Vasile Frățilă și la realizarea căreia colaborează și colega noastră Ana-Maria Radu-Pop.

Materialul toponimic care numește localități timișene dispărute și care are la bază un apelativ poate fi organizat semantic în următoarele clase: oiconime referitoare la natură și oiconime sociale și culturale. Fiecare element din cadrul claselor semantice delimitate va fi prezentat urmărindu-se variantele formale de actualizare, localizarea geografică în limitele județului Timiș, prima atestare și cele ulterioare acesteia, etimologia și conținutul semantic încorporat în oiconimul respectiv, pornind de la apelativul sau apelativele din care s-a format.

A. Oiconime referitoare la natură:

a) oiconime care provin din termeni entopici referitori la relief:

Azaw, pe lângă or. Timișoara, a fost atestat pentru prima dată în 1337: poss. *Azaw*, (SUCIU, II, 291). **Et.:** magh. *ászó* „pârâu”; cf. magh. *Aszo* „vale seacă” (KISS LAJOS, I, 65, s.v. *Aszód*), (DTB, I, 29).

Bekatho, pe lângă s. Remetea Mare, este atestat pentru prima dată în 1479 (SUCIU, II, 296). **Et.:** cf. magh. *béka* „broască” + magh. *tó* „tău, lac”. Semnificația toponimului este, așadar, „Lacul sau Tăul Broaștei”.

Bikach, lângă Parța, unde se află partea de hotar *Bicaș*, r. Timișoara, are prima atestare din anul 1412 (SUCIU, II, 299). **Et.:** cf. magh. *békás* „cu broaște”, „(lac) cu broaște”.

Dyznopataka, pe lângă Cladova, r. Lipova, are următoarele atestări: 1439 *Dyznopataka*, 1445 *Diznospataka*, 1525 *Diznos Kalodva*, (SUCIU, II, 320). **Et.:** < magh. *diznó* „porc” + *patak* „pârâu”. Semnificația toponimului ar fi deci „Pârâul Porcului”; *Diznos* < *dizno* „porc” + suf. adj. -

⁷ Ion Toma, *op. cit.*, p. 50.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 16-17.

(o)s + *Kalodva*, redare în magh. a top. rom. *Cladova* < sl. *kladova* < *klad* „buștean, trunchi” + suf. -*ova*.

Erdes, pe lângă Iecea Mare, în fostul raion Sânnicolaul Mare, a fost înregistrat în 1467 cu forma *Erdes* și *Erdews* (SUCIU, II, 322). **Et.**: magh. *Erdös* < magh. *erdös* „acoperit cu păduri, păduros, împădurit” < *erdö* „pădure” + suf. adjectival *-(e)s*.

Erdeuthelek, în fostul raion Lugoj, este consemnat prima dată sub această formă în 1369, iar cu forma *Erdewtelek* în 1400 (SUCIU, II, 322). **Et.**: < magh. *erdö* „pădure” + *telek* „parcelă, teren” = „loc împădurit”.

Fok, pe lângă *Ersig*, r. Deta, a fost înregistrat în 1406 (SUCIU, II, 329). **Et.**: < magh. *fok* „creastă, vârf”.

b) oiconime care provin din termeni referitori la vegetație:

Almas, lângă satul Gătaia, atestat pentru prima dată în 1370 (SUCIU, II, 288). **Et.**: magh. *almás* „livadă de meri” (IORDAN, TOP. ROM., 82).

Bozzas, probabil pe lângă Berzovia și Jena, r. Lugoj, prima atestare datează din 1452 sub forma *Bozzas*, iar următoarele din 1464: *Bozas*, 1469: *Bozyafalwa*, 1470: *Bozys*, *Felsew Borzas*, 1548: *Bozzásfalva*, (SUCIU, II, 303). **Et.**: sl. *boz* germ. „Holunder” = „soc” + *-iaș* (KISCH, *Das Banat*, p. 25).

Bwchez, între Nizma și Spata, r. Lugoj, are primele atestări în 1440 în varianta *Bwchez*, *Buchez*. Atestările următoare datează din 1477: *Bwchewchy*, 1622: *Buchenz*, 1757: *Buheniz*, (SUCIU, II, 306). **Et.**: *Buceș* < sl. *bukъ* „fag” + suf. *-eș*.

Bykenes, amintit împreună cu *Cladova* și *Ohaba*, r. Făget, a fost atestat pentru prima dată în 1597 (SUCIU, II, 306). **Et.**: cf. *buciniș* „pădurice de făgete, în bună măsură defrișată” < *bucin(ă)* var. pentru *bucium* „trunchi de copac” sau scr. *bučina* „pădure de fagi” + suf. *-iș* (DGITT, p. 222).

Chalanus, în r. Timișoara, a fost înregistrat prima dată în 1459 (SUCIU, II, 307). **Et.**: < magh. *csalán* „urzică” + suf. *-(u)s*.

Cher a fost atestat pentru prima dată în 1409 sub forma *Cher*, iar în 1411: *Cheer*, probabil pe lângă Deta sau Ghesteniș, r. Deta, (SUCIU, II, 309). **Et.**: < rom. *cer* „arbore din familia fagaceelor” < lat. *cerrus*, magh. *csere* „stejar”.

Cherallya a fost atestat în 1349, la nord de Zăbrani, lângă Mureș, r. Lipova (SUCIU, II, 309). **Et.**: < magh. *cser(e)* „cer” (bot.) + *alja* „sub”; cf. n. t. *Váralja* „sub cetate”.

Dobravicza a fost atestată pentru prima dată în 1444, în r. Lugoj (SUCIU, II, 317). **Et.**: < sl. *dōbrava* > *dubrava* „pădure, vale împădurită” + *-ica* > *dùbravica*; cf. rom. *dumbravă*.

c) oiconime care provin de la termeni referitori la faună (animale și păsări):

Borzlyuk¹, între s. Giarmata și Ianova, a fost atestat cu această primă formă în 1374, iar în 1444 sub forma *Borzlyk* (SUCIU, II, 302). **Et.**: < magh. *borzlyuk* „vizuină de bursuc” (< *borz* „bursuc” + *lyuk* „vizuină”).

Borzlyuk², pe lângă Denta și Sângeorge, a fost atestat prima dată în 1389, iar cu varianta *Borzlik* în 1430 (SUCIU, II, 302). **Et.**: vezi **Borzlyuk**¹.

Darouch este atestat pentru prima dată în 1368, pe lângă Sculia, în fostul raion Deta (SUCIU, II, 315). **Et.**: < sl. *dravec* „pasăre răpitoare”.

Deg este atestat pentru prima dată în 1333, via *Deegwtha* 1428-1429, pe lângă Ghiroda, în fostul raion Timișoara. Probabil identic cu satul dispărut *Dag* (SUCIU, II, 316). **Et.**: < magh. *dög* „stârv, hoit; puturos”.

Dyogh a fost înregistrat pentru prima dată în 1467, între Vinga și Arad (SUCIU, II, 320). **Et.**: < magh. *dög* „stârv, hoit, leș, mortăciune”, „putoare”.

B. Oiconime sociale și culturale

a) oiconime referitoare la credință și religie:

Apacha, pe locul unde acum e Aradul Nou, atestat pentru prima dată la 1333. Atestările următoare datează din anii 1334 *Apatha*, 1481 *Apaczya*, 1484 *Apachya*, 1485 *Apaczya*, 1488 *Apacza* (SUCIU, II, 290). **Et.:** magh. *apaca* „călugăriță, maică” sau „monahie, abație”.

Apafaya, pe lângă s. Jebel, are prima atestare din 1408 sub forma: poss. *Apafaya* (SUCIU, II, 290). **Et.:** magh. *apátfáya* (<*apát* „abate” + *fáya* = *falva* „sat”) (KISS LAJOS, I, 104).

Capolna, în r. Lugoș, a fost consemnat prima dată în anul 1369, iar cu forma *Kapulna* în 1371-1372 (SUCIU, II, 307). **Et.:** < rom. *căpâlnă* < magh. *kápolna* „capelă”.

Eghazasorozy 1456, în fostul raion Timișoara (Suci, II, 321). **Et.:** < magh. *egyháza* „biserică” + magh. *orozy* „Românească”.

Feyreghaz este atestat pentru prima dată în 1256 poss.; următoarele atestări sunt din 1274: *Feyreghaaz*, 1321: *Feyereyghaz*, 1334: *Alba Ecclesia*, lângă Seceani (SUCIU, II, 328). **Et.:** < magh. *feyer* „alb” + *egyghaz* „biserică”.

b) oiconime care provin de la etnonime, nume de persoane:

Besen, între Hodoș și Brestovăț, unde dealul *Bușina* îi păstrează amintirea, are consemnată ca primă atestare anul 1477 (SUCIU, II, 298). **Et.:** cf. magh. *besen* „peceneg”.

Besenyöd, la nord-vest de Vinga, r. Arad, are prima atestare în 1235 (SUCIU, II, 298). **Et.:** magh. *besenyö* „peceneg” + suf. top. magh. *-d* (KISS LAJOS, I, p. 207).

Bezermen, pe lângă s. Vizejdia, atestat pentru prima dată în 1408 (SUCIU, II, 299). **Et.:** < v. magh. *beszermen*, *boszermen* (= magh. *böszörmény*), cuvânt probabil de origine pecenegocumano-polovță, care derivă din osm. **büsürman*, *busurman* = *müsürman*, *musurman* „turc”, *müsülman*, *musulman* „mahomedan” (DRĂGANU, ROMÂNII, 523-524, nota 4).

Dadadya, Dadadia, între Balinț și Babșa, în fostul raion Lugoș, a fost atestat prima dată în 1488 (SUCIU, II, 315). **Et.:** probabil un derivat, cu *-dia* (ca în *popadia* „preuteasă” <*pop*) de la srb. *dàda* și *dáda*, m. (reg.) „otac”, „tată, strămoș”.

Fhara este atestat pentru prima dată în 1597, iar cu forma *Thara* în 1620, lângă Crivina, în fostul raion Lugoș. Acolo platoul *Fara* și dealul împădurit *Vârful Farei* îi păstrează amintirea (SUCIU, II, 328). **Et.:** < rom. *fară* „neam (întrebuințat cu deosebire în sens rău)”, cunoscut în Țara Hațegului (DA), același cu ar. *fară* „neam, trib” (DDA s.v.).

c) oiconime care se referă la diverse așezări și elemente de construcție:

Chaba, pe lângă s. Boldur, Gruni și Nevrincea, are prima atestare din anul 1369 (SUCIU, II, 306). **Et.:** < rom. *ohabă* „moșie (ereditară) inalienabilă, scutită de impozite și prestații” (< slavon. *ohabe*), cu afereza lui *o*, de fapt o analiză greșită. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, p. 80, menționează că la 1369 în Banat sunt pomenite *Trei Chabe* (tres *Chaba*), iar la 1471 două *Chabe* (duae *Chaba*).

Charamada este atestată pentru prima dată în 1364: *Teglavar* valachice *Charamade*; atestările următoare datează din 1453: *Cheremyda*, 1454: *Cherennyda*, 1464: *Charamida*, 1514-1516: *Cheremyda*, 1596: *Chermida*, *Cheremidia*, 1599: *Cheremida*, 1614: pred. *Czaramida*, 1717: *Cseremida*, 1761: *Csolemida*. Amintirea i-o păstrează, în hotarul satului Zolt, Dealul *Cărămida* și Valea *Cărămida*, r. Făget (SUCIU, II, 307). **Et.:** < v. rom. *ceremidă* „cărămidă” < medio.-gr. (bizantină) *κεραμίδα* (vezi DER 1457).

Faluhely, din fostul raion Făget, are prima atestare în anul 1597 (SUCIU, II, 323). **Et.:** < magh. *falu* + *hely* „Curtea satului”.

Falwhel, în fostul raion Deta, are prima atestare în anul 1462 (SUCIU, II, 325). **Et.:** vezi *supra* **Faluhely**.

Considerații finale

După cum am precizat în deschiderea lucrării, materialul toponimic prezentat este parte integrantă a unui proiect de cercetare mai amplu și urmărește să ofere o perspectivă globală asupra manierei de abordare a fondului de oiconime dispărute din arealul geografic bănățean, fără a permite, în acest stadiu al cercetării, concluzii generale asupra ansamblului de factori care a generat acest fenomen. Radiografierea acestui fond onomastic dispărut al județului Timiș (dar care va fi extinsă și la fondul similar din județul Caraș-Severin) poate oferi o imagine mai clară asupra unor etape din istoria socială a Banatului, în condițiile în care multe din oiconime (mai ales cele provenite din apelative) au, ca semne lingvistice, o motivare relativă.

Corpusul de oiconime, pe care l-am selectat și pe care l-am ordonat pe clase semantice, acoperă doar o mică parte a inventarului final de termeni, dar relevă aspecte referitoare la particularitățile geografice ale locurilor pe care le-au numit (*Azaw, Bekato, Bikach, Dyznopataka, Erdes, Fok* etc.), la vegetația și fauna locurilor (*Almas, Borzlyuk¹, Borzlyuk², Bozzas, Bwchez, Bykenes, Chalanu, Cher, Cherallya, Darouch, Deg, Dobravicza, Dyogh* etc.), precum și la aspecte sociale și culturale specifice zonei investigate (*Apacha, Apafaya, Besen, Besenyöd, Bezermen, Capolna, Chaba, Charamada, Dadadya, Dadadia, Eghazasorozy, Faluhely, Falwhel, Fhara* etc.).

Etimologia oiconimelor dispărute, atestările lor, limitele temporale ale utilizării lor sunt relevante pentru a explica și pentru a exemplifica unele realități administrative prezente în anumite etape din istoria Banatului. Deși ne bazăm pe un număr limitat de elemente, cele mai multe oiconime dispărute sunt, din punctul de vedere al originii lor, maghiare (apărute, printre altele, ca rezultat al traducerii unor toponime românești mai vechi provenite din apelative – *Almas, Apacha, Azaw, Bikach, Borzlyuk, Deg, Dyznopataka, Erdes, Erdeuthelek, Feyreghaz, Faluhely* etc. sau al adaptării maghiare a unor apelative românești sau slave – *Capolna, Chaba, Charamada, Cher, Dobravicza, Fhara* etc.). Prezența lor pentru o anumită perioadă, dar și dispariția lor relevă direcția de evoluție socială și administrativă a Banatului în anumite etape ale istoriei sale.

ABREVIERI

adj. = adjectiv(al); ar. = aromână; bot. = botanică; cf. = confer; et. = etimologie; gr. = greacă; lat. = latină; m. = masculin; magh. = maghiar(ă); medio.-gr. = mediogreacă; n. t. = nume topic; or. = oraș; osm. = osmană; r. = raion; reg. = regional; rom. = română, românesc; s. = sat; scr. = sârbo-croată; sl. = slav(ă); slavon. = slavon(ă); suf. = sufix; top. = toponim(ic); v. = vechi; var. = variantă).

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DA = *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I, F-I, [Academia Română], 1934.

DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], EA, 1963.

DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Saeculum I.O., 2001.

DGITT = Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar istorico-geografic și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007.

DRĂGANU, ROMÂNII = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.

DTB, I = Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului (A-B)*, Timișoara, TUT, 1984.

DTB II-III = Viorica Goicu, Rodica Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului, II (C), III (D-E)*, Timișoara, TUT, 1985, 1986.

DTB IV = Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului, IV (F-G)*, Timișoara, TUT, 1986.

Geografia României, vol. II, București, EA, 1984.

Frățilă, Vasile, *Din oiconimia Banatului*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Filologie”, XLV, 2007, p. 139-167.

IORDAN, TOP. ROM. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, EA, 1963.

KISCH, *DAS BANAT* = Gustav Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Sprache*, Sibiu, 1928.

KISS LAJOS I = Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, vol. I, A-K, Akadémiai Kiadó, 1997.

PASCU, *VOIEVODATUL TRANSILVANIEI* = Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979.

SUCIU, I-II = Suciuc, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, EA, 1967; vol. II, București, EA, 1968.

TOMA, ION, *101 nume de locuri*, București, Humanitas, 2015.